

րակախօսական-քարոզչական է, քսն ժողովրդական-գիտական, Աֆօրիզմները, յորդորները, կշտամբանքը, խրատները բռնում են նրա բրօշիւրների բովանդակութեան գլխաւոր մասը, իսկ խնդրի զուտ բժշկական-առողջապահական կողմին, համեմատաբար, երկրորդական տեղն է տրուում: Այնքան ողբան մարդկանց առողջապահական դրութիւնը կախուած է անհատական ինքնօգնութիւնից, յորդորներից և խրատների իրագործումից, — անշուշտ քարոզը կ'ունենայ որոշ բարերար ազդեցութիւն. սակայն, տարախտաբար, մարդկանց առողջութիւնը կախուած է նաև բազմաթիւ տնտեսական-հասարակական պայմաններից, որոնք մինչև որ արմատական փոփոխութեան չենթարկուին՝ զատ-զատ գործադրած ջանքերը միայն չնչին, պալլիատիւ նշանակութիւն կարող են ունենալ: Այդ վերջին տեսակէտն էլ, երբեմն, շոշափում է իր բրօշիւրներում և յարգելի հեղինակը:

Մեզ թւում է սակայն որ այսպիսի գրուածքներում պէտք է ողբան հնարաւոր է քարոզչական կողմը քիչ տեղ բռնի և աւելի ոյժ տրուի հարցերի գիտական-փաստական կողմերին: Նոյնը կ'ասենք և այս գրքի մասին:

Բն.

26) Գ. ՇԷՐՄՆՑ, Սրբավայրեր, տեղագրութիւն Վասպուրականի նահանգի գլխաւոր եկեղեցեաց, վանօրէից և ուսումնարանաց, Թիֆլիս, 1901 թ., գինն է 40 կ.

Հեղինակը, որ յայտնի է և իր «Վանայ Սագ» աշխատութիւնով և ընդ Վասպուրականից է, նկարագրում է իր հայրենի վանքերը, եկեղեցիները և, շատ աննշան չափով, յիշում է և մի երկու ուսումնարանների մասին: Եթէ դուք թերթէք Պօլսի հրատարակութիւնները՝ այնտեղ ևս համարեա ամեն քայլափոխում կը գտնէք Փոքր-Ասիայի և Թիւրքաց Հայաստանի զանազան տեղերում յիր ու ջան տարածուած հայոց վանքերի և եկեղեցիների նկարագրութիւնները: Ասենք, տաճկական գրաքննիչների համար արդէն «ազգային» խօսքն էլ մի ծանր քաղաքական յանցանք է, ուստի զարմանալի չէ երբ սուլթանի բէժիմի տակ հայ մարգիկ բացի վարդապետներից, տէրտէրներից, վանքերից և եկեղեցիներից և սուլթանի սալամլիքների նկարագրիչներից, ներքին կեանքի որ և է ազգային խնդրի մասին անկարող են կարծիք յայտնել. սակայն անհասկանալի է, երբ կոմկատում ևս տաճկաստանցին մի ամբողջ գիրք է հրատարակում նուիրած

իր կարօտած հայրենիքի սրբութիւններին միայն... Էջմիածնի «Արարատը» երեւի, ուրախութեամբ տեղ կը տար այդպիսի մի գրութեան, իսկ ժողովրդին կը հետաքրքրէր այդ աւերուած երկիրը իր այլ կողմերով...

Հետաքրքրական է է գրքի մէջ հետեւեալ կտորը.

«1893—92 թուականներին և թէ առաջ իսկ՝ պաշտօնապէս շրջագայելով նահանգի ամբողջ գաւառները, գիւղերն ու աւանները, դոցա միջում գտնուած սրբավայրներն, վանքերն ու եկեղեցիք, որոց՝ այն թուականներում ես տեսայ չէն ու յղփացած ամեն բարիքներով, անշուշտ չի պիտի անմոռաց մնային իմ յիշողութիւնից, ինչպէս և նոցա աւերումն ու խորտակումն անցեալ 1895—96-ի հանրային անցքերին ժամանակ, պիտի զարթեցնէին ինձանում շատ տխուր և ուրախ անցեալ յիշողութիւնները և ես ստիպուած կատարէի իմ պարտքն... Դեռ այն թուականից սկսեալ (1891—92), ես տեղագրել էի ոչ միայն այդ սրբատեղեաց տեղագրութիւնն, այլ և իւրաքանչիւր վանքի դոյութեան — հիմնարկութեանց թուականները իրանց յիշատակագրելովն, արձանագրութիւններով, բայց աւաղ, վերջի տխուր անցքերն, ինչպէս ջարդ ու փշուր արին մեր բնավայրի ամեն ինչ, նոյնպէս և իմ այդ թղթի կտորները—սեպարութիւնն—կուլ գնացին վերահաս հրձիգութեանց. և, ինձանում մնացին լոկ յիշողութիւնները և տպատորութիւնք:

Տխուր և քստմնելի պարագաների տակ և ստիպուած տարագրուելով մեր բնավայրից, անշուշտ մեր մտքից ու յիշողութիւնից չի պիտի անցնէին մեր հայրենի աշխարհի սրբավայրերն և այս վերջին տարիներում նոցա կրած կրելութիւնքն, որոնք վեր ի վայր վրդովեցին մեր աշխարհի ամեն խաղանքն ու հանգստութիւնն, և դժբաղդ ժողովուրդը վտարանդեցին երկրէ երկիր, մերկ ու բոկոտըն. ձեռը ծոց, անոք և անտէր թափառական

Վկայ են երկինք ու երկիր. Աստուած, հրեշտակ և համայն մարդիկ որ՝ այդ սրբավայրերը հազար ու բիւր մարդոց. լինէին դոքա հայ, թուրք, քուրդ, ասորի եւրոպացի, հանապազօրեայ մշտառատ հաց ու ջուր սերով ու կարագովն մէկ տեղ անխտրաբար տուել ու հիւրասիրել էին օրերով ու շաբաթներով: Իսկ այժմ, նոյնպէս վկայ են՝ որ շատերն այդ սրբավայրերից ղրկուած ու կողոպտուած ամեն կայք ու կեանքից և շատերն խորտակուած իրանց հաստատահիմն շէնքերից աւերակաց կարգն են

գասուել, Վանահայր ու վանքականք. միաբանութիւնն
ցրիւ ընկած և կամ ո՞վ գիտէ, ինչ եղանակաւ կենազրաւ
են եղել անյայտ և անլուրճ:
Աւերուած երկրի անթիւ հառաչանքներից մէկն է այդ...

X.

Ն Ո Ր Ս Տ Ա Յ Ո Ւ Ա Մ Գ Ր Ք Ե Ր

- 1) Fr. Nic. Finck, Lehrbuch der neuostarmenischen llttera-
tursprache, Vagarshapat—Marburg 1902.
- 2) А. И. Митькевичъ, Городовое положнеіе 11-го іюня 1892
года, Тифлисъ, 1902 г., цѣна 90 коп.